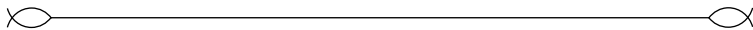

Za otvoreni dijalog

Crkva i svijet

Jadranka Brnčić, Zagreb

jadranka.brncic@gmail.com

Drugi vatikanski koncil (1962-1965) ponovno je uskrisio stari pojam o »općem svećeništvu« i time potvrdio suodgovornost svih vjernika u Katoličkoj crkvi te dublje promotrio odnos između svećenika i laika. Riječ »Crkva« nije se odnosila tek na crkvenu hijerarhiju, nego je označavala zajednicu vjernika, a svaki se vjernik počeo osjećati ravnopravnim sudionikom u životu te zajednice.

Svijet laika nije bio suprotstavljen hijerarhijskoj Crkvi, nego su se uzajamno prožimali. Koncil je rastvorio dveri Crkve mnogim pozitivnim vrijednostima »svijeta« Pod pojmom »svijet« podrazumijevao se svijet ljudi, horizont mogućnosti obitavanja i razmjenjivanja iskustva. A budući da u svakom iskustvu postoji, osim prisutnoga, i ono potencijalno, svijet, zapravo, konstituiraju sve potencijalnosti svih ljudskih iskustava.

Drugi vatikanski koncil počeo je poletno i pun nadanja, no kad je trebalo dokazati se na djelu, ponajprije u samoj Rimskoj kuriji, očekivanja su iznevjeravana. U naše dane postaje sve očitijim da crkveno vodstvo u Vatikanu ne ide za reformama što ih je otvorio Koncil, nego se, u strahu pred pluralnostima svijeta koji relativizira vlastite različitosti iskustava, okreće restauraciji staroga. Riječ »crkva« kao da se ponovno odnosi samo na crkvenu hijerarhiju s njezinim zahtjevom za nametanjem vlastita autoriteta, a »svijet« na od nje udaljen svijet laika koji se, odbijajući sebe doživljavati kao podložno nemisleće stado, po njoj, udaljava stoga i od vjere.

Promašene prilike Crkve za dijalog sa svijetom

Službena se Crkva, sudeći po sadašnjoj krizi koju ponajprije očituje shizofrena situacija u kakvoj se našao vjernik laik, očito ne snalazi u situaciji rasapa povijesne i političke potke na kojoj je stoljećima počivala kao institucija moći te promašuje niz povijesnih prilika da u tome uspije. Povijest Crkve je, možemo reći, povijest propuštenih prilika susreta sa svijetom.

Srodivši se s političkom vlašću u zemljama Zapadne Europe, Crkva je u srednjem vijeku bila ključna organizacijska snaga društvenoga života. Ona je uspostavila pravila moralnog života na Zapadu, bila propagatorica i progresivna snaga kulturnog života i u brojnim slučajevima referentna točka političkoga života. Kroza cijelo to razdoblje oblikovala je imaginarij ljudi pružajući im dostatna objašnjenja o smislu života što su ga tražili. Vremenske nepogode koje su uništavale usjeve, bolesti koje su pogađale ljudske zajednice, gubitak djece, patnja, društvene nepravde, ratna nasilja – glad, ukratko sve ono što izmiče ljudskom nadzoru – služilo je kao plodno tlo potrebi vjerovanja. Vjerovanja u dobrohotnu moć, u stvaran no čovjeku nedostupan red stvari, u Onostranost u kojoj nema trpljenja i čiji je izravan posrednik Crkva.

No, kako se svijet kroza stoljeća sve više emancipirao od utjecaja Crkve, sve je jasnije uviđao njezine slabosti te je ona postupno gubila kredibilitet u njegovim očima: prvo kredibilitet u području znanosti, pa politički i moralni, onda socijalni, a naposljetku i kredibilitet u području autoriteta.

Početkom XVI. stoljeća crkveno tumačenje funkcioniranja kozmosa stvorenoga u šest dana sa zemljom u središtu prestalo je biti dostatno jer su znanstvena otkrića proširivala i usložnjavala doživljaj svijeta. No, Crkva je branila svoje isključivo pravo na tumačenje svijeta pred svima i protiv svijetu, proglašavajući one koji su nudili druga tumačenja lošim kršćanima ili hereticima. Zapravo, inkvizicija nije osudila Galileja zbog njegovih znanstvenih teza, nego zbog njegove neposlušnosti odredbi iz 1616. po kojoj se ne smije braniti Kopernikov sustav. Autoritet bijaše važniji od istine. No, kada je svima postalo očito da je Galilej u pravu, Crkva je izgubila kredibilitet u području znanosti. Štoviše, vjernici su počeli gubiti povjerenje u pouzdanost njezinih odredbi. Crkvi je trebalo čak četiristo godina da prizna svoju pogrešku u odnosu na Galileja, što je gubitak kredibiliteta samo produbilo. Doduše, do priznavanja legitimnosti Darwinove teorije evolucije trebalo je manje vremena. Ali još uvijek je došlo prekasno.

U srednjem je vijeku Crkva našla neku vrstu ravnoteže s vremenitim moćima, svim odreda monarhijama. Rivali u teritorijalnim i financijskim interesima, Crkva i politička moć su se solidarizirale u svojim respektivnim oblicima vladanja te, bivajući podložne jedna drugoj, uzajamno učvršćivale svoj savez: moć se smatrala sakralnom, papa i kraljevi pomazanicima Božjim. Narod, kojemu nisu bila dana sredstva za vlastitu vladavinu jer su jedino ljudi »dobroga« porijekla smjeli sudjelovati u javnom životu, bio je prepušten dobrohotnosti papa, biskupa i vladara. Žene u tom svijetu nisu imale ni dušu ni građanska prava, kao, uostalom, ni »barbarski« narodi izvan Europe. Monopol latinske kulture i imperijalistička politika, križarski ratovi i inkvizicija išli su ruku pod ruku. No, napredak u poljoprivredi, povećani porezni nameti, porast stanovništva i trgovine među ruralnim stanovništvom, te smanjenje prihoda i ratovi plemstva – sve je to, naposljetku, izazvalo krizu feudalnoga sustava na

kojem je počivala i Crkva. Malo pomalo, u početku skrovito, pojedinačno, a potom sve glasnije i organiziranije, ljudi su se počeli boriti za vlastitu emancipaciju. Crkva za nju nije imala razumijevanja. To je bio drugi njezin gubitak kredibiliteta u području politike.

Štoviše, svoju je hijerarhiju u to vrijeme nastojala još više učvrstiti u moći koju je imala nad ljudima i mnogi su se pape u tome razuzdali. Počeli su se naplaćivati sakramenti kako bi crkvena hijerarhija imala lagodan život te kako bi si gradila zgrade i plaćala svoje čuvare. Tako je, primjerice, crkva svetog Petra u Rimu izgrađena novcem dobivenim od indulgencija. Biskupi nisu birani po svojim duhovnim zaslugama, nego po stupnju obiteljske moći. Pape iz obitelji Borgia primjer su krajnje korumpiranosti i moralne dekadencije. Vjernici iz puka su pritom do te mjere bivali oguljeni, i duhovno i materijalno, da je nužno sazrijevalo vrijeme za pobunu. I došla je. S katarima, sa siromaškim redovima, s husitima. Pa s Lutherovom reformacijom. Crkva je po treći put izgubila svoj kredibilitet, ovaj put moralni.

No, i dalje je nastavljala braniti sustav koji se počeo urušavati. Štoviše, Tridentski koncil (1545-1563) Rimokatoličku je crkvu utvrdio kao monolitnu i autokratsku. Protureformacija će ubrati svoje plodove, ali neće išta dubinski promijeniti. Prvi vatikanski koncil (1869-1870) Crkvu nimalo nije unaprijedio: naprotiv, ostavio ju je ukopanu u srednji vijek. Naposljetku će tek božićnom porukom na Radio Vatikanu 1944. godine papinstvo na demokratska kretanja u društvu ipak početi gledati dobrohotno, ali će u tome toliko kasniti da se val nezadovoljstva više neće moći zaustaviti.

Kada se Crkva počela zanimati za društvenu pravdu, promišljanja crkvenoga vodstva nadigrane su revolucionarne ideologije i marksističke teorije. Teologiju oslobođenja nije mogla prihvatiti jer joj je ova teologija, među ostalima, strogo zamjerala prečeste kompromise s tlačitelskim vlastima te time, dakako, dovela u pitanje i njezinu poziciju moći. Zapravo, službena Crkva je propustila još niz prilika da se izmiri sa svijetom: dijalog s ateizmom i solidarnost s različitim pokretima u njihovoj borbi za pravedniji svijet, a u dvadesetom stoljeću i dijalog s tzv. postmodernom kulturom koja, u svojim različitim poststrukturalističkim teorijama, nanovo propituje temeljne koncepte tzv. zapadne kulture: pojam zajednice, osobne odgovornosti, interpretacije tekstova, kritizirajući ideologiju gospodarenja i prakse nasilja. U crkvenoj praksi čitanje Biblije i dalje implicitno podrazumijeva inferiornost žena, opravdavanje kolonijalizma, legitimizaciju hegemonističkoga shvaćanja rodnih, rasnih i klasnih razlika među ljudima. Svrha procesa destabilizacije tradicionalnih vrijednosti nije ni politički ni moralni relativizam. Prije bi se moglo reći da postmodernistička čitanja funkcioniraju kao politički i etički odgovori na interpretacije koje, poput *magisteriuma* i tradicionalne biblijske egzegeze, tvrde da je njihovo vlastito utemeljenje izvan prostora moći. Postmodernistička hipoteza da je svako ljudsko znanje tek diskurs, da nijedno znanje nije ispred ili iznad drugog te da

su sva legitimizirana istim procesom, *ipso facto*, ipak, polako zahvaća i čitanja Biblije te omogućuje nova čitanja (feministička, psihoanalitička, ideologijska), nova u odnosu na tradicionalna, doktrinarna teološka čitanja, tj. tako nova da neka stara stavljaju u pitanje ili ih motre s neočekivana motrišta ili jednostavno, s motrišta drugoga: nesvjesnoga, ženskoga, obespravljenoga.

U novije vrijeme pred Crkvom je i izazov globalizacije koja svijet hoće povezati isključivo na tržišnim načelima te stvara sve veći jaz između bogatih i siromašnih. Briga za budućnost, čak za preživljavanje, učinila je zajedničko djelovanje u borbi za pravednijim i humanijim svijetom neizbježnom dužnošću. Samo svjetska crkva može pridonijeti ravnoteži u tržišnoj globalizaciji koja drastično narušava ravnotežu između bogatih i siromašnih, između lokalnoga i globalnoga. Crkva se nalazi pred izazovom nečega sasvim novoga a još ne iznalazi načina da se s tim suoči. Njezino mjesto nije među moćnicima svijeta, nego joj je poslanje da premošćuje udaljenost između najmanjega brata i mundijalizacije (utilitarističke ideologije širenja političkih i ekonomskih interesa na cio svijet), da u globalizaciju (niz pojava globalne važnosti koje svjedoče o međuovisnosti zemalja našega planeta) unese konkretan osjećaj zajedništva i solidarnosti.

Usuprot trajnim obećanjima opetovano iznevjeravana obećanja: organizacijska stvarnost Crkve na Zapadu za mnoge je postala simbolom ugnjetavanja, dok ona misli da pronosi poruku slobode; simbolom mračnjaštva, dok se ona smatra svjetlom svijeta; simbolom hipokrizije, dok ona za sebe kaže da je put istine; simbolom nadidenoga, dok se ona smatra glasnogovornicom vječnosti. Provalija između Crkve i svijeta, utopije i ideologije, religije i vjere, njezine teorije i prakse utemeljena je na nesposobnosti hijerarhijske Crkve da sebe promatra kao drugog i na potpunoj odsutnosti autokritičnosti.

Svojom nesposobnošću da provede reforme koje je sama inicirala Drugim vatikanskim koncilom, svojom zavjerom prešućivanja kada je riječ o skandalima u vlastitim redovima, Crkva, naposljetku, u ove naše dane počinje diskreditirati i samu sebe. I opet kasni: mnogi su biskupi čekali da skandali izbiju u javnost da bi priznali da, primjerice, pedofilija nije grijeh, nego zločin, a mnogi još danas ne priznaju da je jednako tako zločin i zataškavanje zločina. Inzistiranje na moralističkom nauku u proporcionalnom je nesrazmjeru s nesposobnošću institucionalne Crkve da u svojim vlastitim redovima premošćuje jaz između nauka i prakse. No, veća sablazan od slabosti, grijeha i zločina pojedinih službenika Crkve – represije nad individualnošću u pojedinim vjerničkim zajednicama, financijskih malverzacije, seksualne zlouporabe žena i djece – jest njihovo prešućivanje i zataškavanje te duboke traume kojima su izložene žrtve: uskraćivanje djeci svećenika prava na očeve, patnja kojoj su izloženi svećenici koji su, ne mogavši trpjeti licemjerje, napustili svoju službu, uskraćivanje pristupa sakramentima osobama koje su ušle u novi brak ne razvrgavši crkveni brak s bivšim partnerima, uskraćivanje žrtvama pedofilije da

prežive svoju traumu unutar kršćanske zajednice. Gubitak kredibiliteta malo pomalo sve više prijete da zahvati i samo središte crkvenoga poslanja, njezin razlog postojanja: da naviješta Radosnu vijest.

Zavjera prešućivanja, odbijanje otvorena govora o svim problemima koji razdiru Crkvu iznutra, zapravo je rizik svake ideologije. Prešućuju se činjenice da bi se očuvala reputacija ili neki «viši cilj». To se događalo sa svim režimima nacističkim, fašističkim, marksističkim, komunističkim, koji su, budući da se stvarnost nije podvrgava njihovim ideologijama, postali totalitarističkima. Sve ideologije redom niječu realnost da bi one same opstale – sve dok svima ne postane jasno da je cijeli sustav lažan. No, koliko očitih, a još više skrovitih žrtava prije negoli do toga dođe! Povijest Crkve povijest je nesvladanih trauma. U tome se Crkva ne razlikuje od svijeta. No, kriza u samoj Crkvi prilika je za njezinu vlastitu evangelizaciju i iscjeljenje. Upravo su najdublje krize u njezinoj povijesti potakle i najkvalitetnija dostignuća i promjene. Nisu li za najdublje moralne dekadencije crkvenih službenika redovnici i redovnice oboгатili svijet disciplinom povezanosti rada i molitve (*Ora et labora*)? Nije li se sveti Franjo Asiški zalagao za duhovnost siromaštva u doba kada se crkvena hijerarhija bavila zgrtanjem materijalnoga bogatstva? Nije li službena Crkva u vrijeme kada su suvremena demokratska kretanja bila još u povojima prva promovirala načelo subsidijarnosti?

Eurocentričnost

Kršćanstvo je kroza svoju povijest imalo presudnu ulogu u (uni)formiranju kulturne sredine. Srednjovjekovna Europa sva je u tom nastojanju: *Christianitas*, kršćanstvo se oblikovalo u kaotičnom svijetu V. i VI. stoljeća i u vrijeme velikih seoba naroda uspostavljalo relativno homogen socio-politički sustav. Malo-pomalo nametnulo je društvu institucije s nazovikršćanskim normama. Iako je u Sjevernoj Africi, na Mediteranu i Bliskom istoku zadobivalo različita lica u bizantskoj, koptskoj, kaldejskoj i drugim Crkvama, u katoličanstvu sve je više postajalo monolitnim. Kršćanstvo je bilo moguće živjeti samo na jedan jedini, »rimski« način. Slučaj Engleske je zaseban: na velikom britanskom otoku u VII. su stoljeću usporedno trajale keltska i rimska tradicija, ali već u VIII. st. rimska je istisnula keltsku. Na slične poteškoće naišli su i evangelizatori slavenskoga svijeta, Ćiril i Metod: slavenska je liturgija opetovano bila zabranjivana, a prihvatili su je kršćani u Bugarskoj i Srbiji.

S poteškoćama da prizna kulturnu pluralnost Crkva se srela u svom misijskom djelovanju. U drevnim kršćanskim zemljama i misijskim crkvama u Aziji i Africi kršćani su bili primorani pjevati iste gregorijanske napjeve kao pod neogotičkim svodovima na Zapadu. A kada se počeo formirati autohton kler, podvrgnut je skolastici i tridentskim normama koje su tvorile mentalnu

strukturu zapadne Crkve. Pokušaji inkulturacije u XVI. st., primjerice u Indiji, tvrdoglavo su i grubo onemogućeni. Misije su obnovljene u kolonijalno doba romantizma u XIX. st. Europljani su, »donoseći barbarima civilizaciju«, bili podjednako brzi u nepravednoj trgovini, pljački i potezanju oružja kao i u podučavanju kršćanske vjere. Ni Rimokatolička crkva se nije zaustavljala samo na crkvenim strukturama i liturgiji, nego su njezini misionari, uz evangeli-zaciju koja je dolazila usporedno s ekonomskom i političkom kolonizacijom, omalovažavajući i razarajući autohtone kulture, zapadnu kulturu nametali kao kršćansku. Mnoge kolonizacije mogu se nazvati zločinima protiv čovječanstva. Tako su, primjerice, pripadnike plemena u Oceaniji silili da prekriju svoja tijela te im, premda su sami imali vrlo razvijenu etičnost, govorili o »ogavnim« grijesima tijela, a nomadske narode Afrike tjerali da izgrade nastambe i nastane se po selima. Umjesto inkulturacije – dekulturacija. Malobrojni misionari koji su uvažavali bogatstvo pohranjeno u autohtonim kulturama – poput franjevacaca koji su u XIII. st. došli Mongolima u putujućim samostanima na kolima ili u šatorima ili, pak kasnije, poput Charlesa de Foucaulda među Tuarezima i muslimanima Sahare – bili su u svoje vrijeme posve neshvaćeni, čak katkad lišavani i svoje misionarske službe. No, ponegdje su uspjeli založiti se za očuvanje i upismenjavanje jezika, kao primjerice isusovci za jezike *gečua* i *tupi* u Peruu i Brazilu.

Nadalje, stoljećima su pape postajali papama na talijanski način. Izbor Iva-na Pavla II. značio je prekid s takvim načinom, uvodeći poljski, ali još uvijek europski način. Biti papa na europski znači, zapravo, to biti na rimski način: neprestano nametati propise i zakone, oslanjati se više na dokumente nego na realnost, centralizirati vlast u strahu od njezina raspršivanja, ponašati se poput monarha: dobrohotno u dobrome, autoritarno u najgoremu. Biti papa na rimski način znači emocije sputavati disciplinom, spontanost smatrati opasnom te svime htjeti gospodariti, sve nadzirati. Kao da crkveno vodstvo u Vatikanu ne primjećuje da unutarnja dinamika Crkve napušta Zapad, još se uvijek odveć bavi specifično europskim problemima: jazom između tzv. postmoderne i kršćanske kulture, sve slabijim utjecajem *magisteriuma* – problemima koji više truju kršćansko razmišljanje i razgovore nego što ih vraćaju Evanđelju.

Crkva je tek na Drugom vatikanskom koncilu pokazala otvorenost prema kulturama kojima naviješta Evanđelje. U svom dokumentu *Ad gentes divinitus* (*Ljudima od Boga poslani*) govori o potrebi da se »pastoralni i praktični zahtjevi naobrazbe misionara usklade s nastojanjem da se pođe ususret posebnom načinu mišljenja i djelovanja naroda kojemu su poslani«, otvarajući time prostor za uvažavanje drugih i vlastitu inkulturaciju.

A uvažavanje i inkulturacija danas su nužni Crkvi i u odnosu na njezinu vlastitu sredinu koju, čini se, sve manje razumije. Naime, živimo u doba u kojem su sve »velike priče« ili metanaracije, kakve i teologiji i crkvenom nauku služe kao okvir, izgubile na plauzibilnosti i sugestivnosti. Usredotočena

na konačan ili izvanvremenski smisao koji daje značenje svim pojedinačnim povijesnim činjenicama, pretendirajući na općevaljanost i posljednje utemeljenje, »velika priča« kršćanstva u konkurenciji je s drugim kulturnim »pričama« te primorana opstajati usporedno s njima. Braneći istine vjere, Crkva često brani europske izraze tih istina, a pozivajući se na univerzalnost, nameće europsko viđenje te univerzalnosti. A kako kršćanska objava ne može biti drukčije artikulirana nego u ljudskom jeziku, s novim povijesnim i kulturnim okolnostima nužno i sama mora biti trajno prerečena. I to kao osobni poziv ljudima da uđu u odnos s Bogom, a ne kao govor o skupu gotovih istina o Bogu koje valja prihvatiti.

Katolička crkva, iako prisutna diljem svijeta, nije istinski svjetska Crkva, nego korjenito europska. I to je danas njezina velika slabost. Suditi o svijetu iz političkoga iskustva iz vremena dok je ona imala znatan utjecaj – što Crkva čini nastojeći povratiti svoj utjecaj – samo odaje njezino temeljno nepoznavanje svijeta. Kršćanstvo, dokle god je svezano zapadnom kulturom, političkom moći i centralističkim monopoliziranjem »istine«, ne može pretendirati na univerzalnost na koju se poziva.

Crkva ljudskom napretku suprotstavlja vlastitu nepogrešivost

Nijedna »modernistička« ideja s kojom se Drugi vatikanski koncil uhvatio u koštac nije bila neznana u Crkvi. Te ideje, *gestalt* modernoga svijeta, bile su pritajeno ili marginalizirano prisutne u njoj već stoljećima, a tradicionalistička Crkva ih je tvrdokorno i opetovano osuđivala u dokumentima kao što su: *Mirari vos* (Čudite se, 1832.) Grgura XVI., *Quanta Cura* (Kolikom brižnošću, 1854.) s dodatkom *Syllabus Errarum* Pija IX., pa enciklika *Pascendi Domini Gregis* (Pasti stado Gospodnje, 1907.) Pija X. Krajem XIX. stoljeća Crkva, brkajući vremenito i duhovno te vlastitu moć i dalje razumijevajući u sprezi s monarhističkim viđenjem svijeta, nije bila kadra odgovoriti na prijetnju nevjere u svijetu drukčije nego osuđujući je. Zabrinuta, pokazivala je tvrdokoran otpor prema modernom društvu u nastajanju temeljenu na ljudskim slobodama i prvenstvu razuma, što je kulminiralo 1870. nasilnim proglašenjem dogme o nepogrešivosti pape u pitanjima vjere.

Zaboravlja se činjenica da se otvaranje Prvoga vatikanskog koncila 1869. poklopilo sa stvaranjem države Vatikan. Dogma o nepogrešivosti izglasana je upravo u vrijeme kada je najviše crkveno vodstvo, lišeno svojih teritorijalnih dobara, bilo primorano zatvoriti se unutar vatikanskih zidina. Pred prijetnjama talijanskih revolucionara institucionalna Crkva u tom trenutku nije znala reagirati drukčije. Na tom se Koncilu 18. srpnja 1870. glasalo samo o dva dokumenta: jedan od njih bijaše *Pastor aeternus* (Vječni pastir) koji je i proglasio dogmu o nepogrešivosti. Fizičko zatvaranje ilustrira psihološki stav Pija IX. u

odnosu na svijet. Osjećajući da je ugrožena njegova vlastita funkcija, papinstvo je pružilo drastičan otpor evoluciji svijeta koji je ugrozio tu funkciju.

Manjina biskupa, i ne tako neznatna (20%), među kojima i naš biskup Strosmayer, napustili su sabor prije glasanja ne slažući se s njihovim unaprijed zajamčenim rezultatom. Proglašenje dogme o nepogrešivosti pape u pitanjima vjere obavljeno je, čini se, u strahu pred političkim prijetnjama, na brzinu, bez ozbiljne analize zahtjeva svijeta za vlastitom autonomijom. Jer da ju je papa Pio IX. proveo, ne bi mogao a da ne otkrije u samom tom zahtjevu kartografiju neodvojive veze vidljivoga i nevidljivoga. Umjesto toga, usuprot desakralizaciji svijeta, Crkva je samo još tvrdokornije inzistirala na sakralnom karakteru vlastita autoriteta. Dogma o nepogrešivosti služila je Crkvi kao svojevrsna kompenzacija zbog gubitaka političke moći: gubeći moć političkoga reda, učvrstila je svoju duhovnu moć sakralnoga reda.

Crkva je oduvijek igrala na dvije karte: na kartu državničke vlasti i njezinih sredstava represije te na kartu duhovnosti i morala u ime kojih je mogla osuđivati. Kada je izgubila s prvom, bacila se na drugu kartu. Budući da više nije imala oružja da brani svoja dobra, latila se duhovna oružja, jedino što joj preostalo, da bi branila svoj autoritet te održala isključivo pravo na istinu koje si je bila prisvojila. Ali je istodobno proglašenjem dogme Crkva samoj sebi vezala kamen oko vrata pred svakom svojom budućom reformom koja zahtijeva prevrednovanje tradicije ukoliko ona hoće uvijek nanovo propitivati svoju vjernost Riječi Božjoj.

Crkva nije ni politički režim ni korporacija, no dokle god koristi njihove strategije, trpjet će i njihove slabosti. Svijet, pak, naprosto više ne može vjerovati na način na koji je vjerovao ranije i prava je ludost htjeti se suprotstaviti toj evoluciji. Trebalo je čekati papu Ivana XXIII. da to i Crkva razumjedne. A onda, kada se činilo da napokon otvara svoja vrata, u strahu pred novim, opet ih pritvara.

Drugi vatikanski koncil

Kada je 1959., za bogoslužja u okviru Svjetske molitvene osmine za jedinstvo kršćana, papa Ivan XXIII. najavio namjeru da sazove novi koncil, konzervativni su službenici Rimske kurije pokazali nezadovoljstvo iz bojazni da bi u svijetu u kojem se toliko toga nezaustavljivo mijenjalo – da bi naposljetku, poslije 1968., bitno promijenilo mentalitet ljudi (uloga žena, glas mladih, prosvjedi protiv naoružanja, ratova i socijalnih nepravdi, poziv na prokazivanje svih vrsta diskriminacija, posvemašnje odvajanje Crkve i države, razvoj urbane kulture, zalaganje za osobne slobode posebno na području seksualnosti) – takav događaj mogao pokazati koliko je sama Crkva podijeljena u sebi te koliko je njezin autoritet uzdrman autoritetom laičkoga svijeta. I danas odveć oprezni

i skrupulozni kritiziraju Drugi vatikanski koncil jer da je uništio liturgiju, uzdrmao povjerenje u nedodirljivost autoriteta Crkve te uzrokovao sve veću krizu vjere u katolika. Međutim, mnogi teolozi, ljudi otvoreni Duhu, biskupi kojima je stalo do sudjelovanja laika u životu Crkve, vjernici koji crpe svoju vjeru iz Svetog pisma, svjedočili su da je Koncil preporodio vjeru i čestitost te temeljito obnovio život Crkve.

Već pri otvorenju Drugoga vatikanskog koncila imenovana su ključna pitanja, i postojana i posve nova, pa je valjalo na njih iznova ili po prvi put odgovoriti: sloboda savjesti, pitanje smrtnoga grijeha, odnos prema Židovima, oblici pobožnosti, narav Objave, tumačenje biblijskih tekstova, suodgovornost biskupa i uloga laika u Crkvi i svijetu, odnos prema drugim Crkvama i nekršćanskim religijama, kompetencija svjetovnih autoriteta, odnos prema znanosti... Većinu ovih pitanja otvorile su već enciklike Ivana XXIII: *Mater et magistra* (*Mati i učiteljica*, 1960.) i *Pacem in terris* (*Mir na zemlji*, 1963.). Unutar Crkve osjećao se golem polet koji je papa nazvao *aggiornamento*, »podanašljenje«.

Stožerna skretnica Koncila zacijelo je bila ponovno otkrivanje ekleziologije zajedništva. Ovime je naglašena samostojnost mjesnih biskupa i jasno imenovana dužnost zajedničke brige za cjelokupnu Crkvu, čime se umiče opasnosti da se pripadnost Crkvi shvaća nacionalno: nacionalna crkvenost u opreci je s univerzalnošću, »katoličanstvom« Crkve. Nadalje, Koncil naglašava dostojanstvo razuma u pitanjima vjere i u odnosu prema njezinim istinama. Apostrofirao je nauk o savjesti kao »najskrovitijoj jezgri i svetištu čovjeka, gdje je on sam s Bogom«. Vjerske zajednice bi stoga već unaprijed imale zadaću svojim članovima pripomagati da stječu oblikovanu savjest i hrabriti ih da u vlastitoj odgovornosti djeluju prema njoj, a ne da im oduzimaju slobodu »odluke savjesti«. Plod optimistične koncilske antropologije jest i pozitivno gledanje na spolnost kao i na brak. Koncil ističe vrlo visoko značenje osobne, individualne slobode: »Bog je, naime, htio čovjeku 'dati u ruke njegove vlastite odluke' te je prava sloboda izniman znak Božje slike u čovjeku« (*Gaudium et spes*, 17).

Rimokatolička crkva stoljećima je prema van nastupala kao »učiteljica«. Sudila je često visoka o drugim kršćanskim Crkvama, prema velikim svjetskim religijama držala se rezervirano ili čak neprijateljski te mislila da iz blaga svoje tradicije i iz svoga pologa vjere (*depositum fidei*) može odgovoriti na sva pitanja »svijeta«, što je dovelo do nesretne napetosti među vjerom i znanošću. Crkva, koja se smatrala posjednicom pune istine, na Koncilu je nanovo promislila o vlastitoj biti i na udivljenja hrabar način otvorila se dijalogu prema unutra i prema van, spremna postati i sama »učenicom«. Prije Koncila u Crkvi se govorilo da zemaljsko valja razdvajati od višega, duhovnoga te da je »odricanje od svijeta« savršenije. Koncil je, međutim, u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* (*Radost i nada*) zauzeo pozitivan stav prema svijetu. Svijet

i svjetovno ne gledaju se više, kako je dugo bilo uobičajeno, u suprotnosti spram »duhovnoga«, nego se, naprotiv, nastoji razviti duhovnost zalaganja za svijet.

Zanimanje svijeta za Drugi vatikanski koncil bilo je začudno veliko, jednako kao i očekivanja. Vjerojatno stoga što je Crkva, dotad simbol tradicije i dogme, ostavljala dojam da postaje ozbiljnom partnericom u razgovoru o novim, gorućim svjetskim problemima na području socijalne pravde, politike i ekonomije kako bi se mogla dijeliti sve veća odgovornost za budućnost čovječanstva.

Koncil doveden u pitanje?

Drugi vatikanski koncil predstavljao je pokušaj uspostavljanja dijaloga sa svijetom. Razlozi zbog kojih je »dobri papa« Ivan XXIII. sazvaio Koncil nisu bili teološki, nego pastoralni. Učinio je to s preciznom dijagnozom: Crkvi nije bilo potrebno da kompletira svoj doktrinalan polog, nego da ponovno razmotri svoje mjesto u svijetu. Nije joj bilo potrebno da ponovno utvrdi sakralnost svoje poruke nego da preispita način na koji ju prenosi. Crkva Ivana XXIII. se nije brinula za to da bude u pravu, nego je bila svjesna da njezino pravo nije više prihvaćeno kao ranije. Nije htjela više vladati, nego služiti. Papin uvodni govor jasno je o tome govorio: »Dopuštajući da u Koncilu poteku nove energije, Crkva će bez straha gledati u budućnost... Moramo se radosno, bez straha, dati na posao što ga od nas traži naše vrijeme.«

Stare struje u Crkvi su, međutim, u strahu od onoga što bi Koncil mogao pokrenuti, ponovno bile zatvorile odškrinuta vrata čim je Ivan XXIII. umro. Oprezan papa Pavao VI. poslušao je savjet pojedinih kardinala i nije prihvatio zaključke povjerenstva koje je razmatralo pitanje kontracepcije. Zapravo je pokazao nepovjerenje prema Koncilu: bojao se ili krivih odluka ili ozbiljnih protivljenja. Javnosti je rekao da povjerenstvo ponovno razmatra pitanje, što se moglo shvatiti kao znak da je Crkva pred mogućnošću da promijeni svoje tradicionalno stajalište. Stoga su mnogi vjernici bilo silno razočarani kad je papa 1968. objavio encikliku *Humanae vitae* (*Ljudski životi*, 1968.) s obnovljenom zabranom kontracepcije. Mnogi su tada ozbiljnije počeli sumnjati u odluke crkvene hijerarhije. I to ne tek zbog same zabrane, nego zbog načina na koji je ona objavljena. Naime, time što je papa Pavao VI. u svojoj enciklici izrijekom zabranio ono što povjerenstvo Koncila razmatralo kao realnu mogućnost, stavio je svoj autoritet ponad autoriteta Koncila.

Papa Pio IX. u enciklici *Casti connubii* (*Krepostan brak*, 1930.) kontracepciju koja omogućuje autonomnost spolnog čina bez krajnje svrhe začeća djeteta, osuđuje kao smrtni grijeh. Taj temeljni dokument nepopustljiva katoličkog nauka, karika koja povezuje *Syllabus errorum* (*Pregled zablude*, 1864.), antimodernistički dokument koji je osudio brojne, dotada prihvaćene slo-

bode, i *Humanae vitae*, encikliku koja na temelju tzv. »prirodnog zakona« zabranjuje »kontrolu rađanja«, bio je kamen vezan o vrat Pavla VI. kad je pripremao objavljivanje ove svoje sporne enciklike. Modernizam, koji uključuje i znanstvene spoznaje o ljudskoj spolnosti, još je jednom proglašen najljućim neprijateljem službene Crkve. Zar se doista hoćemo vratiti u vrijeme prije Drugoga vatikanskog koncila?

Regresivne struje u Crkvi, nesumnjivo ne brojnije, ali vidljivije i bolje organizirane, danas snažno tvrde da je »raščaravanje svijeta« (*Entzauberung der Welt*) – kako sociolozi (Weber, Grillet i drugi) zovu sekularizaciju, nestanak očaranosti (odakle i pojam »raz-očaranost«) – posljedica slabljenja sakralnoga te da je Drugi vatikanski koncil tolerirao ovo slabljenje, čak ga promovirao, što je bio suicidalan postupak Crkve. Suicidalan je, međutim, čin ponovnog odvajanja od svijeta. Umjesto da se otvori svijetu, Crkva se još više zatvara te pokazuje svoju nesposobnost da u ljudskoj povijesti s kojom je povezana razlikuje primarno od sekundarnoga, ulog vjere od promjenjivosti kulture, morala i politike. Nastavlja braniti svoje stare pozicije kao da se još sve drži zajedno i, umjesto da se odrekne svojih starih pogrešaka, postiže da one budu vidljivije od njezinih autentičnih pokušaja da ih prevlada. Štoviše, pokazuje se nesposobnom provesti i one reforme koje je sama bila inicirala.

Benedikt XVI.

Izbor kardinala Ratzingera za papu pokazao se, barem dosad, još jednom promašenom povijesnom prilikom da se Crkva suoči s vlastitim problemima. S obzirom da papa Benedikt XVI. nastavlja restauraciju Crkve Ivana Pavla II., čak radikalnije od ovoga svojega prethodnika, time izmičući potrebi za njezinim reformama, on, zapravo, odgađa odluke koje se nameću kao nužne još od Drugoga vatikanskog koncila. Papa teolog svakako nastoji uvesti red u Crkvi, ali je sve do nedavna izbijanja niza pedofilskih skandala zadržavao *status quo*. A očuvanje stabilnosti samo je nov rizik oslabljenja. Stavljajući istinu ispred svega, Papa je uvjeren da svijet ima krivo, da ide u krivom smjeru i da mu to valja neprestano ponavljati, a na taj način ga sve manje razumije te produbljuje jaz između njega i Crkve. Sve dok Crkva radikalno ne prekine sa savezništvom s Cezarom i s Konstantinom, tj. s bogatstvom i s vlašću te ne prizna da i sama, čini se, ide u krivom smjeru, njezine reforme će kasniti ili biti mlake, a njezino inzistiranje na istini neuvjerljivo. Iza gubitka vjerskoga utjecaja Crkve u našem vremenu skriva se grijeh za koji je ona sama odgovorna, grijeh njezina saveza s vremenitim moćima. Ne nastavi li javno priznavati svoje pogreške u prošlosti, kao što je počeo otvoreno priznavati papa Ivan Pavao II., službena Crkva će ih i dalje raditi. A sadašnje se je pogreške mnogo bolnije tiču nego one prošle.

Ipak, premda se uzmicanje pred otvaranjem kakvo je potaknuo Drugi vatikanski koncil može činiti kao povratak na staro, nije tako. Naime, papa Benedikt XVI. ne brani više isključivo političku i ekonomsku moć Crkve, jer je ona već barem jedno stoljeće izgubljena, nego se suprotstavlja negativnim elementima u evoluciji svijeta, čineći joj time nužnu uslugu. Benediktova analiza svijeta je temeljita i solidno argumentirana te upozorava svijet da se, učvršćivanjem svoje autonomnosti, ne uhvati u zamku samodovoljnosti, u nesposobnost da vjeruje ni u što izvan sebe. To je zasigurno opasnost ne samo za religiju i vjeru samu, nego i za ljudsku čovječnost. Pitanje je jedino je li Papin odgovor na ovu prijetnju ponuđen svijetu s trona teologije ili iz pastoralne brige za dobro svijeta. A kadar je za oboje.

Nakon otkrivanja široj javnosti niza seksualnih zločina svećenika u Irskoj, Benedikt XVI. je izrazio zaprepaštenje načinom na koji su se irski biskupi sučelili s problemom svećenika pedofila. A među razlozima koji su »prouzročili sadašnju krizu« Papa u svom *Pismu irskim biskupima* navodi i »težnju u društvu da se povlaćuje kler i druge osobe od autoriteta te neumjesnu (*misplaced*) zabrinutost za dobar glas Crkve kako bi se izbjegli skandali«. Očito, Benedikt XVI. može ponuditi i nešto drukčije nego što su obećavali njegovi nagovori prije konklave: rat protiv (post)modernizma, borbu protiv relativizma i individualizma. U Portugalu je na blagdan Gospe Fatimske 2010. rekao: »Najveći progoni Crkve ne dolaze od neprijatelja izvana, nego su rođeni u grijehu u samoj Crkvi. Crkva stoga ima duboku potrebu ponovno se naučiti pokori, prihvatiti očišćenje, naučiti se s jedne strane praštanju, a s druge nužnosti pravde. Praštanje ne isključuje pravdu (...) Često samo tjeskobno zaokupljeni društvenim, kulturnim i političkim posljedicama vjere, podrazumijevajući prisutnost vjere, što je, nažalost, sve manje realno. Možda smo imali preveliko povjerenje u crkvene strukture i programe. Jer, što će se dogoditi ako sol obljutavi?«

Razočaranja svijeta

Čemu služi religija? Odakle moć Crkvi? Religije se predstavljaju kao posrednice između nadnaravnoga i čovjeka, kao tumači neprotumačivoga. One nisu samo odgovor na jednu ljudsku potrebu, nego i odgovor na Božju intervenciju u ljudski život, na ono što kršćani zovu objavom. Bog je za kršćane utjelovljena objava, a ne samo onaj tko s nebesa diktira svoju poruku, što ne priječi ljude da očituju svoje religijske potrebe i neprestano se o njima pitaju: Zašto smo rođeni? Zašto patimo? Zašto umiremo? Ima li čega poslije smrti? Religija daje globalan okvir za predodžbe koje čovjeku omogućuju da organizira svoja pitanja i pronalazi neke odgovore. U stara vremena ovakvim su se pitanjima dodavala i druga vezana uz svladavanje prirode. Ova dva kretanja odozgo, iz

Božjega dara, i odozdo, iz ljudske težnje za božanskim, supostoje, ne suprotstavljaju se te se, dapače, nadopunjuju. Budući da oba hrane, potiču i izražavaju ljudsku potrebu za smislom, ni jedno ne valja zapostaviti. Oba imaju svako svoj jezik: prvo teološki, drugo antropološki i oba su legitimna.

Kroz vrijeme u kojem je čovjek, zahvaljujući znanosti, mnogo toga neprotumačivoga uspio protumačiti, njegova se potreba za religijom postupno smanjivala, ili barem modificirala. Sve do dvadesetog stoljeća religija je, zapravo, rasla uglavnom na ljudskom neznanju: punila je u čovjeku prazninu koju ništa drugo nije moglo ispuniti. Kako je malo toga razumijevao o svijetu, čovjek se okretao nadnaravnome da bi dobio objašnjenja. No, budući da se, zahvaljujući ljudskom radu, otkrićima i invencijama, praznina počela smanjivati, tradicionalno mjesto religije počelo je gubiti na važnosti. Ona više nema onu motivacijsku snagu kakva je stoljećima poticala čovjeka da u njoj traži odgovore na svoja najvažnija pitanja. Ljudski napredak je uklanjajući dobar dio neznanja, vezi čovjeka i Boga postupno davao drukčiji smisao od tradicionalnoga. U dvadesetom stoljeću čovjek je, barem na europskom Zapadu, mogao reći: »Više mi ne treba nadnaravno, više mi ne treba Bog da mi protumači neprotumačivo, više mi ne treba religija.« Riječju: danas čovjek više ne može vjerovati iz istih razloga iz kojih su vjerovali njegovi preci jer ti razlozi naprosto više ne postoje. Osim najvažnijega: osobne, intimne potrebe za transcendentnim. No, o ovome razlogu sve se manje javno govori, čak i u samoj pastoralnoj crkvenoj praksi.

Napredak u zapadnome svijetu nije nužno izazvao sumnju u Boga samoga, nego u Boga kakvoga mu ga predstavljala Crkva, uvijek u sprezi s vlastitim autoritetom i prisvajanjem isključivoga monopola na istinu. Znanstvena otkrića potakla su svijet da posumnja u način na koji je autoritet kršćanstva utemeljen. I on se okreće drugim vjerovanjima i uvjerenjima. Prvo zamjensko vjerovanje bilo je vjerovanje u građansku jednakost i u prava čovjeka što ih je potakla Francuska revolucija. No, s vjerovanjem su došla i prva razočaranja: sa zločinima napoleonskoga apsolutizma stvorio se jaz između proklamiranoga ideala i političke stvarnosti. Potom je svijet htio povjerovati u bratstvo među ljudima i narodima. Drugo tragično razočaranje došlo je s dva svjetska rata i s trima totalitarizmima te s mnoštvom ubijenih. Treće razočaranje koje je proizvelo sumnju da se u išta može vjerovati došlo je s ratovima u Indokini, Vijetnamu, Kini, Koreji, Ruandi... a nedavno i u Iraku. Nanizale se u međuvremenu ideologije o društvenoj i ekonomskoj jednakosti – sovjetska i kineska diktatura. Na desetke milijuna mrtvih. Nova razočaranja.

No, nisu se samo ideologije i njihove političke opcije u sudaru s realnošću pokazale razornima, ili barem promašenima. Nedostatnim odgovorima u odnosu na očekivanja pokazala su se i neka druga rješenja: tako, primjerice, psihoanaliza koja je obećavala da će odmijeniti sakrament ispovijedi, a naposljetku se uglavnom svela na objašnjenja koja, doduše, razotkrivaju mehanizme

nesvjesnoga, ali i ne daju uvijek rješenja kako svjesno i potpuno izmaknuti njihovim razornim učincima. Stoga se mnogi ljudi okreću alternativnim rješenjima u različitim duhovnim i pseudoduhovnim pokretima.

Na Zapadu se puno očekivalo od znanosti i tehnike. No, one su, kada se u njih uplela koristoljubivost, umjesto zdravlja donosile nove bolesti, umjesto znanja neznanje o pravoj prirodi čovjeka; umjesto bogatstva svima sve veće razlike između bogatih i siromašnih; umjesto otkrivanja nepoznanica nje-kanje otajstvenosti; umjesto bogatstva različitosti uniformiranost; umjesto kraljevstva inovacija zakon tržišta; umjesto mira sofisticiranija sredstva njegova razaranja. Znanost, stvorena da poboljša ljudski život, proizvodi smrt, umjesto da služi prosvjetiteljskome idealu, rob je rentabilnosti. Zapad je vjerovao u razvoj i u preobrazbu društva, a suočen je s nezaposlenošću, vjerovao je u napredak bez kraja, a suočen je s krizom, ponajprije financijskom i ekonomskom, a onda socijalnom, moralnom i svjetonazorskom.

Čini se da se sve ono u što je čovjek pokušao vjerovati, okrenuvši leđa tradicionalnoj religiji, pokazalo neuspješnim te ga ostavilo dezorijentiranim. Današnji čovjek, zapravo, ne zna više kamo se okrenuti. Boga više nema, nada-nja koja su htjela odmijeniti vjerovanje u Boga su se pokazala iluzornima. Nebo je, kako reče Nietzsche, ispražnjeno.

Traume

Poslije dugog razdoblja zajedničkoga života što ga zovemo kršćanskom kulturom živimo u vremenu traume odvajanja Crkve i svijeta. Pod utjecajem dvostruke želje: vlastite da vlada u ime Božje i ljudske da po njoj uživa Božju zaštitu, Crkva je u prošlosti mogla učvrstiti svoj autoritet u mnogim područjima udaljenima od njezine vlastite kompetencije, odnosno njezina vlastita poziva i znanja. Njezino miješanje u najrazličitija područja ljudskih aktivnosti bilo je dugo vremena općeprihvaćeno. No, s vremenom svijet je, kako je sam zadobivao vlastita znanja i stručne sposobnosti, postupno počeo odbijati intervencije Crkve, a naposljetku i samu nebesku intervenciju u zemaljsko te, dakako, uskraćivati religiji i Crkvi ono mjesto koje su imale prije. Laicitet se, dakle, razvija kao traženje autonomnosti u odnosu na moć sakralnoga koja je stoljećima punila prazninu stvorenu zbog neznanja. A Crkva je dugo odbijala zahtjev svijeta za autonomijom od njezina globalnog autoriteta, suprotstavila mu se čak i u područjima u kojima je on legitiman te osudila napredak.

Svijet svu svoju nadu stavlja u ovaj napredak koji postaje laičkom religijom. No, ova nova »vjera« ne odolijeva kušnjama vremena, revolucijama, genocidima, Hirošimi, slomovima ideologija, naftnoj krizi, efektu staklenika, sidi i pandemijama te se ne pokazuje zamjenom za religijom. Čini se da su se i Crkva i svijet prevarili: papa Pio IX. negiranjem autonomije misli, a svijet vjerova-

njem da napredak može odgovoriti na potrebu vjerovanja upisanu u ljudsko biće. Napredak je mehaničko gomilanje otkrića i invencija: svaka se oslanja na onu prethodnu da bi išla korak dalje. Bilo je pogrešno od napretka očekivati ono što on ne može dati. Očekujući to, moderan svijet je sam sebi spržio krila. No, jednako je pogrešno napretku pripisati sve grijeha i stigmatizirati ga kao neprijatelja. On ne zaslužuje ni toliko čašćenje ni toliko ponižavanje. I Crkva i svijet su na neki način žrtve: Crkva svojega inzistiranja na sveobuhvatnosti vlastitoga autoriteta te samim time stanovitoga sljepila za probleme svijeta, a svijet svojih očekivanja te samim time pouzdanja što ga je stavio u ljudski napredak.

Iako se obrušila na znanstveni napredak ukoliko on omogućuje autonomiju svijeta, Crkva svoje temeljne teološke pojmove, poput »povijesti spasenja« i sama temelji na ideji napretka. Naime, on nastoji konstruirati univerzalnu povijest u hegelovskom smislu, vođenom koncepcijom »svete povijesti« ispriopovijedane u Bibliji, kako tvrdi tradicionalna teologija, u univerzalnoj kronologiji od Knjige Postanka do Otkrivenja, tj. od prvoga grijeha kao početka povijesti, preko oslobađanja i otkupljenja od grijeha kao sadržaja povijesti sve do kraja povijesti. Takav koncept linearne povijesti, što ga navodno prati biblijska naracija, kolabira stoga što se promatra na istoj liniji kao i svjetska povijest, tj. kako se ona shvaćala od renesanse sve do Hegela, kao svojevrsna evolucija unutar koje su se nivelirale raznolikosti povijesnih iskustava te povijesnoj svijesti nametala iluziju napretka. Takav koncept zanemaruje opasnosti, neuspjehe, lomove i užase povijesti u korist utješne perspektive, providencijalne sheme u kakvoj suglasje potpuno prevladava nad nesuglasjem, ne ostavljajući otvorenom dijalektiku »opasnoga pamćenja«, kako Johann Baptist Metz zove proturječna očekivanja koja tvore nerješivu dijalektiku pamćenja i nade. Suglasje kakvo vlada u biblijskim naracijama nije jednodimenzionalna providencijalna »velika priča« u koju su uključene sve pojedinačne biblijske priče, nego je građeno na napetosti, ili krhkoj ravnoteži, između Božjeg očitovanja i Božje skrivenosti, na njegovoj trajnoj mogućnosti da iznenađuje. Teologija koja brani koncept povijesti spasenja svjedoči, zapravo, o granicama naše kulture kao jednodimenzionalne naracije kakva nužno ograničava, čak onemogućuje dijalog između kršćanstva i suvremenoga svijeta.

Ipak, vjera stoljećima nije bila načeta ni zbog nedostojna ponašanja mnogih odgovornih u Crkvi ni zbog nerazumijevanja što ga je Crkva iskazivala prema zahtjevima svijeta za autonomnošću. Bila je odveć dugo ukorijenjena u svijesti ljudi da bi se oni od nje lako i brzo odvratili. Čitavi narodi, a da to i ne znaju, dijele kolektivnu memoriju. Ona akumulira sjećanja i čuva ih u svojevrsnoj sivoj zoni i onda kada se realnost daleko odmakla od njih. Zapadni svijet se još nije očistio od svojih sjećanja na trijumfalističku, hijerarhijsku Crkvu, bogatu, neprijateljicu znanstvenoga napretka, ratobornu, u svom političkom djelovanju nezainteresiranu za najsiromašnije. A i sama Crkva nastavlja na neki način

boraviti u svojoj »slavnoj« prošlosti te ne napušta koncepte koji su u stvarnosti već davno dekonstruirani ili nisu još bili pravo shvaćeni. Neki su teološki koncepti, štoviše, razriješeni još u Starom zavjetu: tako je prostor sakralnoga napušteno čim se pojavila stvaralačka »riječ«, moralna vizija svijeta s Jobovom kušnjom. Neki su teološki koncepti u Novom zavjetu posve dokinuti: logika žrtve Isusovom smrću, pravednost ljubavlju, ili radikalizirani: ljubav prema bližnjemu ljubavlju prema neprijatelju. Zakon s moralnim normama odmjeren je najvećom zapovijedi ljubavi kojom Isus nadilazi binarnu opoziciju dobra i zla te od čovjeka, zajedno s novom perspektivom, trajno traži radikalno novu logiku obilja, uvijek »više«, puninu dobra.

Nemoguće je razumjeti neko razdoblje a da se ne prepozna da je ono proslazan rezultat uzajamno povezanih, neodvojivih situacija i događaja taloženih stoljećima. Povijest vjerskog osjećaja i institucija koje su njihove nositeljice odvija se po ritmu mnogo sporijem od političke, ekonomske ili, *a fortiori*, vojne povijesti da bi jedan jedini događaj bio dostatan da joj promijeni putanju. Naime, odgoj kojim je Crkva odgajala kršćane ne dopušta preuzimanje osobne odgovornosti za vlastitu vjeru i od toga se nije lako emancipirati. Osjećaj krivnje, strah od preuzetnosti i od individualizma, strepnja od kazne zbog grijeha, podložnost autoritetu Crkve koja sebi uzima za pravo da bude »glas« Duha Svetog – sve je to ušlo u mentalnu i u nesvjesnu strukturu zapadnih kršćana koja pod tolikim pritiscima postaje prijetvornom.

Logika crkvene tradicije, zapravo, logika je konzerviranja svega prošloga što konstituira njezin identitet. Ova logika integrizma onemogućuje Crkvi da samu sebe pogleda pogledom izvana. Braneći tradiciju, Crkva je shvaća kao taloženje paradigmi, a ne kao niz inovacija. Ona, zapravo, sluti da bi rasap starih paradigmi i nju samu kao instituciju doveo u pitanje. Stoga Crkva i dalje negira već svima jasnu očitost da se vrijednosti na kojima počiva naprosto raspadaju, destruktuiraju te da je iluzorno pozivati se isključivo na vlastito teološko utemeljenje jer je i sama teologija tek jedna od mogućih interpretacija evanđeoskoga utemeljenja. Vjerovati da su korijeni kolektiviteta u protuteži s učincima utrke za inovacijama iluzorno je, jer upravo ta utrka izbacuje iz kolektivnog pamćenja pamćenje korijena. Stoga je gotovo naivno kritizirati svijet zbog gubitka kršćanskih vrijednosti. Valja gledati mnogo dublje.

Prema iscjeljenju

U Crkvi trajno supostoje dvije struje: ona koja je – ponajprije iz osjećaja poštenja, a onda i iz želje da povrati izgubljen kredibilitet na novim, ponovno otkrivajućim evanđeoskim temeljima – spremna priznati vlastite pogreške i ići naprijed te druga koja se boji ovoga čišćenja pamćenja koje bi moglo još više

destabilizirati ionako oslabljenu institucionalnu Crkvu, pa kredibilitet nastoji povratiti povratkom na staro.

Službena Crkva, međutim, i dalje ne napušta svoje teološke pozicije građene na starom sustavu. Odatle njezina osuda svijeta: svijet za nju ide u krivom smjeru jer je nametnuo relativizam, svijet za nju odbija Boga i transcenciju te će ga to dovesti do gubitka vlastita identiteta – njegove čovječnosti. Dakako, ona i nije sasvim u krivu, ali zaokupljena vlastitim viđenjem svijeta koji joj je prestao biti podložan, Crkva zaboravlja druga moguća motrišta te ne izgovara riječi kakve su potrebne svijetu, tj. kakve bi on mogao razumjeti. Ona ne priznaje da vjera ne može odgovoriti na sva pitanja, da je autonomija misli i svijesti upisana u slobodu koja je dar Božji čovjeku, da Crkva nije uvijek poštivala tu autonomiju i tu slobodu, da je sama bila predmetom skandala te da sada snosi posljedice. Da, Crkva je mnogo puta bila uzrokom skandala i svijet ju je prezreo. Kako da pokaže svijetu da je kadra promijeniti se? A svaki puta kada je priznavala svoje pogreške u prošlosti, Crkva je to činila s tolikim zakašnjenjem da se to više nije moglo tumačiti sa zahvalnošću, nego ravnodušno, ili čak neprijateljski, kao dokaz njezinoga trajnog neuspjeha.

Krhkost nekih odluka najviše crkvene hijerarhije, kakva je u civilnim stvarima uobičajena, ima dramatične posljedice za Crkvu. Budući da vlastite odluke što se tiču religije sakralizira smatrajući ih djelom Duha Svetog, Crkvi je gotovo nemoguće priznati da je pogriješila u nekoj svojoj odluci. Tako je uhvaćena u zamku vlastitih odluka te joj trebaju stoljeća kako bi priznala da je u nečemu bila u krivu. Od trenutka kada je počela tvrditi da je u njezinim glavnim odlukama vodi Duh Sveti, Crkva taloži ove odluke kroz vrijeme, čuvajući cijelo vrijeme pouzdano uvjerenje u njihovu ispravnost. Upravo se ovo taloženje zove tradicijom, koja je glavni argument kojim Crkva potvrđuje svoj autoritet, zaboravljajući pritom da sama tradicija nije sazdana tek od taloženja uvjerenja, iskustava i odluka koji stvaraju paradigme, nego i od inovacija koje te paradigme, dovodeći ih u pitanje, i trajno preobražavaju. Sve je dobro dok se ne pojavi sumnja u neku od odluka. A kada se ona pojavi, ne dotiče se samo pojedinačno ove ili one odluke, nego napada valjanost samoga koncepta tradicije, štoviše sigurnost da je u crkvenim odlukama Duh Sveti na djelu. Dopustiti ma i najmanju sumnju znači otvoriti Pandorinu kutiju iz koje bi mogla izaći cijela povorka leševa loših odluka. Papa Ivan XXIII. sa svojim *aggiornamentom* upravo je htio otvoriti ovu kutiju i osloboditi tradiciju samrtničkoga zagrljaja prošlosti. Duh Sveti zasigurno jest na djelu, ali ne tako da preuzima nadzor nad crkvenim odlukama, nego da bdije nad našom slobodom i ne dopušta da nas krive odluke unište.

Ivan Pavao II. je načinio nekoliko ključnih koraka prema iscjeljenju od trauma što ih je Crkva prouzročila, moleći svijet da oprost Crkvi njezine pogreške. Metući ponajprije pred svojim vratima, on je priznao odgovornost i papa za raskol među Crkvama. Nasljedujući Drugi vatikanski koncil, ispravljao je tek-

stove molitava, počev od onih koje su bile uvredljive za Židove, protestante, pravoslavne, muslimane. Pobjeđivši protivljenje nekih kardinala, kretao je na svoja hodočašća. Svaki put kada je mogao, odlazio je na stvarna ili simbolička mjesta na kojima su počinjeni zločini, koje je obznanjivao da bi u povrijeđenih to usrdnije izmolio oprost. Osudio je križarske pohode, Inkviziciju, diktature i fundamentalizme svih vrsta, masakre u Ruandi, bivšoj Jugoslaviji, Timoru i drugdje, neravnopravan položaj žena, Židova, američkih Indijanaca... Zauzima se za povrat ugleda i časti reformatora kao što su Hus, Calvin, Zwingli, Luther ili znanstvenika kao što je Galilej. Ali njegovi vlastiti biskupi i kardinali nisu pravo razumjeli njegov čin. Naprotiv, nastavili su dijeliti lekcije svijetu, lekcije iz morala i katekizma. I to često ambivalentne, ne sasvim bezinteresne, radi očuvanja vlastita autoriteta. A traženje oprosta za pogreške članova Katoličke crkve, dakako, nikad nije stavilo u pitanje odgovornost same institucije. Ivan XXIII. simbolično je beatificiran 3. rujna 2000., istodobno kad i papa Pio IX.

Govoreći o »diktaturi relativizma«, u kojoj čovjek pojedinac samom sebi postaje jedinim mjerilom, papa Benedikt XVI. kao da je mišljenja da postoji stanovita urota navodnih autora relativizma koji hoće svima nametnuti svoj način mišljenja i stoga posve diskreditirati Crkvu. Relativizam nije urota i dva su mu uzroka: »raščaravanje« koje je naprosto jedna etapa u evoluciji čovječanstva i nesposobnost Crkve da »raščaranim« ljudima predloži nove razloge da vjeruju. Ako li je »raščaravanje svijeta« prirodna i neizbježna etapa u evoluciji svijeta – koja je, poradi znanstvenog i ekonomskoga razvoja, prvo nastupila u tzv. zapadnim zemljama, ali će neizbježno u nju ući i drugi krajevi svijeta – ako ona nije ni zabluda, ni nevjernost, Crkva će morati prihvatiti tu činjenicu. Morat će prestati žaliti se na nju te odustati od mobiliziranja energije da je potuče – ova je borba uzaludna i beskorisna. Ukratko: suočena sa sekularizacijom i famoznom diktaturom relativizma Crkva će ili restaurirati praksu i navike prije krize, budući da misli da je gubitak takve prakse i doveo do krize, ili će iznaći nove načine kako biti prisutna u svijetu, načine koji neće biti ni napuštanje ni nevjernost njezinu prvotnom poslanju.

Temeljna poruka Crkve, ona na kojoj je bila utemeljena i koja je svrha njezina postojanja, sve se slabije čuje. A ta je poruka da Bog ne nameće svijetu svoj autoritet, nego ga ljubi i pokazuje mu svoju ljubav u Isusu Kristu. Obraćati se svijetu s nepovjerenjem, čak osuđivanjem te ne pokazati vlastite slabosti, rane i nevjernosti sprječava iscjeljenje otpočeto s nizom traženja oprosta što ga je bio pokrenuo papa Ivan Pavao II. Svijet je doživio toliko trauma od strane Crkve da više ne uspijeva čuti njezinu temeljnu poruku sve dok ona ne prizna da je uzrok tih trauma, sve dok se ne obrati svijetu ponizno, s poštovanjem. A sve dok to ne učini, gomilat će vlastite traume. Nužno će biti desetkovana u brojnosti i svojih službenika i vjernika te izgubiti ne samo kredibilitet nego i

pravo glasa. No, možda će tek tada moći i sama nanovo poslušati Isusov glas te dopustiti da ga ljudi čuju preko nje.

Novi razlozi za vjerovanje

Paradoksalno, autonomiju svijeta omogućilo je upravo samo kršćanstvo, a sada ju Crkva, u ime toga kršćanstva, osuđuje. Naime, interpretirajući biblijske tekstove, kao spremišta i tumače božanske prisutnosti u svijetu, kršćanstvo je u samoj svojoj metodologiji omogućilo pojavu različitih struja mišljenja i propitivanja. S pojavom novih hermeneutika oni su se usložnjavali i, naposljetku, doveli do redukcije prostora sakralnoga kao neobjašnjivoga, čega smo danas svjedoci. Problem je što ljudi u Crkvi ovo smanjivanje prostora sakralnoga vide kao opasnost po vjeru u nadnaravno i teško im je uvidjeti da sakralni prostor može biti izmješten u vlastitu sferu a da ne mora iščeznuti, štoviše da polje nadnaravnoga može biti negdje drugdje nego smo ga navikli tražiti. Poput Ilije, razumjeti nam je da Bog ne progovara u buci i u oluji, nego u blagom lahoru. Ne u masovnoj religiji i kolektivnom »mi«, nego u osobnom traganju za vjerom. Ne u nametanju jedne jedine interpretacije kao »prave«, nego u konfliktnoj produktivnosti sukobljenih interpretacija. Ne u moćnoj, nego u poniznoj Crkvi.

Svijet ne vidi više Boga u ispražnjenu nebu, ali ga i ne traži i ne umije tražiti negdje drugdje. Mnogi se danas okreću od Crkve, ne stoga što ne traže Boga, nego stoga što vjeruju da ga upravo u njoj ne mogu naći. Svijetu je potreban nov način govora o Bogu. Ljudima ne treba više Bog koji će puniti ponore njihovih neznanja, nego Bog koji daje više od znanja – ljubav bez straha; Bog koji vodi u slobodu, koji životu otkriva nove perspektive, koji ga ispunja svrhom i smislom; Bog koji ne daje izvjesnost o sebi, što bi ga pretvorilo u idol, nego je trajno zainteresiran za čovjeka pojedinca. Ono što je Crkva pozvana prenositi jest želja za traganjem, a ne sadržaj nađenoga; otvoren put, a ne gotove odgovore.

Pozivanje na tradiciju svijetu više ništa ne znači jer (post)moderni društvo više ne funkcionira na prijenosu znanja i uvjerenja, nego ih svaki naraštaj nanovo stvara. Piramidalna struktura na kojoj je stoljećima počivala Crkva i obitelj koja je stoljećima bila temeljna ćelija društva nemaju više svoju funkciju učvršćivanja autoriteta. Zajednica je »razdjelovljena« (*communauté désœvrée*), kako bi rekao Nancy, i nemoguće ju je restaurirati po staroj paradigmi zajedništva. Ljudi današnjega svijeta više se ne mogu poistovjećivati s kolektivnim »mi«, nego su im potrebni novi izazovi uspostavljanja zajednice kakvi poštuju osobnosti, njihovu različitost i individualan izričaj. Nadalje, ljudi ne pristaju na poštivanje moralnih normi da bi izrazili svoju pripadnost Crkvi kao »zastupnici« Božjega autoriteta, nego im treba »dobro« utemeljeno na evanđeoskoj

etici. Zabrane i ograničavanja često služe kontroli i stvaranju podložničkog mentaliteta, a ljudima treba pravo na individualnu savjest i odgoj za odgovornost koji služi rascvatu ljudske osobe. Riječju: svijetu nije potreban argument autoriteta Crkve, nego autoritet argumenta.

Umjesto da omogućiti novo gledanje, crkveno vodstvo grčevito hoće zadržati ono staro. Odbija priznati da je redukcija sakralnoga moment u evoluciji čovječanstva jer se boji da će ona završiti potpunom negacijom Boga. Misle ako se ovi sustavi tumačenja svijeta ne obaziru na postojanje Boga, oni moraju biti lažni, krivi, zli. Svijet i Crkva čvrsto zauzimaju svoje pozicije svatko u svom taboru i premda svatko od njih na svoj način izražava istinu, ne razumiju se jer polažu pravo na vlastito isključivo pravo da tu istinu tumače. Sam svijet biva razapet i rastrgnut svačijim prisvajanjem prava na istinu.

Pa, premda je potraživanje autonomnosti legitimno, ono ne iscrpljuje posve religiju i ljudsku potrebu za vjerovanjem. Danas čovjek može vjerovati a da ne mora pritom očuvati sve tradicionalne motivacije svojih predaka. Valja se stoga pitati kako je moguće vjerovati u današnjem razočaranu svijetu, svijetu kojemu religija više nema stare čari. Crkvi, čini se, nedostaje domišljatosti da ljudima naviješta Evandjelje tako da im ono govori u njihovoj situaciji. Srećom, Crkva je mnogo složenija stvarnost od one kakvu čini njezino vodstvo. No, da bi se u njezinu nauku naglasci s religijskoga zakonskog okvira prenijeli na svjedočanstvo vjere (kakvo su živjele i žive svete osobe u Crkvi poput Majke Terezije, brata Rogera, male sestre Magdeleine, Jeana Vaniera ili Daniela Berrigana te mnogih anonimnih kršćana), nužna je radikalna dekonstrukcija načina na koji službena Crkva govori o svjedočenju, a i načina na koji ga sama živi.

Inzistiranjem Crkve na osudi autonomije svijeta nalazimo se u području pedagogije i strategije. Svaki progon je u opasnosti da dijabolizira ono što progoni. Crkva svijet optužuje da se odrekao svojih korijena, da je izdao svoju vjernost, da se dao zavesti »diktaturom relativizma«. No, ukoliko se svijet doista sekularizirao i ne prepozna više prostor nadnaravnoga kao sakralan, Crkva tu jedva što može učiniti. No, ukoliko je sekulariziran svijet odbija moć sakralnoga izvan njegovih sfera, tj. odbija Crkvi pravo da iskazuje moć u područjima koja se tiču svijeta, Crkva itekako ima svoje mjesto, mjesto što ga tek treba nanovo prepoznati. Ovo su dva pristupa koja zahtijevaju različite strategije: jednu bučnu, autoritarnu, drugu tišu, skrovitiju.

Budućnost čovječanstva ne ovisi o napretku, nego o ljudskoj duši. I o duši bi se Crkva trebala brinuti, a ne o osuđivanju napretka. Što bi se dogodilo da je Crkva umjela prepoznati legitimnost autonomnosti znanstvene misli, da se nije bojala da će ona dovesti u pitanje opstojnost Božju? Što bi se dogodilo da se papinstvo odreklo svoje vremenite moći prije nego što mu je ona bila oduzeta? Što bi se dogodilo da je prekinula saveze koji su je vezivali uz vladare i monarhije? Što bi se dogodilo da se odrekla svojega europocentrizma? Vjerojatno je tada ne bi smatrali neprijateljicom svijeta, pa bi sačuvala svoj duhovni

autoritet i ne bi joj bilo uskraćeno povjerenje niti joj se osporavalo djelovanje u području njezinih vlastitih kompetencija – u području ljudske duše.

»Nova evangelizacija« Crkve

Nepravda načinjena Galileju nepravda je učinjena pojedincu zbog njegovih znanstvenih uvjerenja. No, ispod nogu kojima Crkva hoda otvaraju se i mnogo krupnija barbarstva. Nisu li nacizam i fašizam te Šoa, Holokaust u Drugom svjetskom ratu, a potom i komunizam, izrasli na tlu kršćanskih zemalja? Nisu li 90-ih godina prošloga stoljeća za sukoba među etničkim skupinama u Ruandi u genocidu sudjelovali i ljudi koji za sebe kažu da su kršćani, štoviše, katolički svećenici i redovnici? Nije li to neuspjeh kršćanstva, neuspjeh Crkve koja svojom porukom ljubavi prema Bogu i bližnjemu nije toliko prožela vjernike da oni naprosto nisu mogli sudjelovati u zločinima? Je li Crkva bila dovoljno založena u svom poslanju ili se radije bavila svojim drugotnim ambicijama da što više ljudi upiše u knjigu krštenih, a nedovoljno se zalagala da ono bitno u evanđeoskoj poruci – poziv na radikalno nenasilje – primi korijena u zemljama u kojima je naviještala Evanđelje? Kad se Crkva zaodijeva moću i stavlja u red moćnika, okupljajući podložnike sebi, a ne poslušne Bogu, odvaja se i od svojega temeljnog poslanja i od same povijesne stvarnosti. I to joj se vraća poput bumeranga u situacijama u kojima se kršćani ne ponašaju kršćanski.

Zapadni svijet nije više svijet kršćanske kulture, štoviše, politički, pa ni idejno-ideološki, tj. »vrijednosni« Zapad više ni ne postoji, što je, čini se, papi Ivanu Pavlu II. bilo teško prihvatiti te je stoga inzistirao da rečenica o »kršćanskim korijenima Europe« uđe u (propali) europski Ustavni ugovor i neprestano govorio o potrebi »nove evangelizacije«. No, pritom je odveć veliku važnost davao ponovnoj evangelizaciji podukom, prisjećanjem na kršćanske istine. No, ovakva evangelizacija ne može imati odjeka u svijetu razočaranu ne samo vlastitim napretkom nego i načinom na koji je Crkva ranije provodila svoj nauk. Praktičan i konkretan aspekt »nove evangelizacije« u Crkvi, zapravo, dosad i nije precizno opisan niti organiziran. Stadu koje više ne sluša svoga pastira ne treba govoriti ili prisjećati ga kuda se treba kretati, nego u njemu obnoviti ranjeno povjerenje u pastirov glas. Poduka bez svjedočenja i djelatne prisutnosti ne znači ništa. Crkvi je uvijek bilo lakše podučavati i nalagati svojim vjernicima kako da se ponašaju nego ih mobilizirati da budu svjedoci Božje dobrote i nježnosti.

Zastupnici politike restauracije uvjereni su da ona može ponovno uspostaviti kršćansko društvo uredbama i naredbama, kritikom modernoga svijeta, podukom riječima koje svijetu više nisu razumljive. Teološke konstrukcije često priječe pogled na simbolički potencijal Evanđelja, a moralističke interpretacije Isusovih riječi njegov poziv u slobodu. Nametati s najboljim namjerama ono

što je dobro po sebi još uvijek je manipulacija savjestima. Samo slobodna savjest može biti odgovorna. I samo ljubav može otkriti čovjeku ljepotu vjere oslobođene religijskoga utega; vjere koja ne privlači ljude zato jer donosi istinu ili je »ispravna«, nego zato jer mobilizira ljudsku osobu i otkriva se poželjnom za njezino dobro; vjere koja ne zahtijeva, nego oslobađa. Ne vidjeti da Crkva kao mistično Tijelo Kristovo i Crkva kao institucija, tj. povijesna tvorevina, nisu podudarne, da su kadikad i suprotstavljene, odraz je utopijskog sljepila, štoviše ideologizirane gluposti. A Crkva ne bi smjela pretendirati da u društvu zauzima neko drugo mjesto osim onoga koje omogućuje otvaranje nadnaravno ljubavi u ljudskoj duši i zauzimanju za dobro svijeta.

Kršćanska kultura tzv. Zapada kultura je oblikovana pod utjecajem institucionalne Crkve više nego pod izravnim utjecajem Evanđelja. A ta Crkva je, nažalost, nametanjima svojih pravila, moralističkim jadikovanjima nad svijetom, kadikad priječila Evanđelju izravan put do ljudskoga srca. Crkva je izgubila svoju sposobnost da privlači ljude, ne zato jer je svijet postao lošijim nego što je bio prije, nego zato što ona sama nije živjela dostatno i jasno prema Evanđelju niti ga je umjela interpretirati njim samim. No, kriza je prilika za »novu evangelizaciju« same Crkve. I ova je evangelizacija sve hitnija u naše dane kada globaliziran svijet tržišta, vođen interesima najmoćnijih, proizvodi svijet u kojem je bogatima lakše opstati, a siromašnima sve teže živjeti. Ovaj jaz, što postaje sve dubljim, stvara nove razloge i prilike za sukobe, terorističko nasilje i ratove. Kriza vjere i kriza morala neće jenjavati, postajat će sve težima sve dok se povijesno klatno toliko ne udalji od svojega središta da će se neizbježno morati vratiti k njemu. Samo, po koju cijenu?! Kada se kriza intenzivira, postaje brutalnom pedagogijom: njezina stvarnost se nametne u svemu i svima. Hoće li Crkva čekati taj trenutak? No, tada će i sama biti žrtva. Hoće li se i dalje baviti samom sobom, svojim utjecajem, brojem? Vrijeme je da se počne baviti onim što može pružiti svijetu.

Crkva ne može biti odvjetnica siromašnih i najsiromašnijih ukoliko i sama ne postane ispražnjenom od vlastite moći, ukoliko nije osiromašena od sebe same da bi mogla biti bogata Bogom. Isusova muka i smrt daju prepoznati moć nemoći kakva je u strpljivu podnošenju patnji i nemoć moći kakva prividno vlada ovim svijetom. Željati treba da Crkva prigrlji svoju vlastitu nemoć kao svoj istinski zavičaj, mjesto gdje boravi Bog, kako bi mogla naviještati moć nemoći kakvu je živio Krist. Željati treba da dopusti da kršćanstvo kakvo poznajemo umre kako bi se obnovilo u duhu Blaženstava. Crkva je pozvana biti most među svjetovima, stvarati zajednice milosrđa gdje će bogati otkrivati svoje unutarnje siromaštvo te početi dijeliti svoja dobra i svoja srca, a gdje će siromasi pronaći nadu i otkriti da imaju svoje mjesto na zemlji te gdje će svi zajedno – bogati i siromašni, nadareni i prikraćeni, moćni i nemoćni – otkriti da ih Bog sve obavija svojom Ljubavlju. Siromašna Crkva je zajednica ne-moć-

nih ljudi koji dopuštaju da preko njih Bog iskazuje svoju žudnju za dobrom svih ljudi i svih stvorenja, na čemu počiva ljudska nada.

Povijesno i političko izražavanje nade projicirano je u pojmu uskrsnuća, ne dopuštajući pritom da nada bude reducirana samo na okvire religijske interpretacije toga pojma. Specifičan način na koji politički diskurs usmjerava razumijevanje uskrsnuća omogućuje uključivanje nemogućeg zahtjeva, zahtjeva što ga smijemo interpretirati terminima utopije, tj. kao potragu kakva se ne može iscrpiti nikakvim programom djelovanja. Paradoks nas sprječava da religijski diskurs prevodimo u diskurs morala. Evandjelje nije etički program nego nemoguć zahtjev kojemu je perspektiva slobode u svjetlu nade jedini pravi referencijalni okvir. Interpretirati ga, a onda i živjeti onako kako interpretacija nadahnjuje, znači živjeti u trajnom obećanju i zalagati se za nemoguće.